

ЗАСАДА «НЕЗАЛЕЖНОГОТА НЕУПЕРЕДЖЕНОГО РОЗГЛЯДУ» В ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Незалежність, законність і неупередженість – це три тісно пов'язані гарантії справедливого судового розгляду. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4.11.1950 р. (ратифікована Законом України № 475/97-ВР від 17.07.97) вважає судом орган, який, виконуючи судові функції, повинен відповідати ряду вимог: незалежності по відношенню до виконавчої влади як сторони у справі, строків дії повноважень його членів, гарантіям, що надаються діючою в ньому процедурою [1].

Судовою практикою ЄСПЛ вже давно встановлено, що у вимоги «незалежності» є два аспекти – суб'єктивний та об'єктивний. По-перше, суд має бути **суб'єктивно** незалежним, тобто у жодного із членів суду не має бути персональних упереджень або необ'єктивності. Персональна неупередженість презюмується, якщо немає доказів протилежного. По-друге, суд має також бути неупередженим з об'єктивної точки зору, тобто ним мають надаватися достатні гарантії відсутності будь-яких обгрунтованих сумнівів у цьому відношенні.

Незалежність суду є невід'ємним інституціональним елементом права на суд у цивільному судочинстві. У такому контексті сьогодні виникає необхідність у дослідженні положень ЄКПЛ та практики ЄСПЛ щодо незалежності суду не лише з точки зору впровадження певного теоретичного підходу, але і виходячи з потреб практики застосування п. 1 ст. 6 ЄКПЛ.

Неупередженість згідно з практикою Суду може оцінюватися різними способами. Існує відмінність між суб'єктивним підходом, який прагне з'ясувати, що думав суддя в глибині душі в подібних обставинах, і об'єктивним підходом, покликаним показати, що поведінка судді виключає будь-які сумніви в його неупередженості.

Презумпція **суб'єктивної неупередженості** діє до тих пір, поки не доведено протилежне. Однак з огляду на зростання значення зовнішніх ознак і об'єктивної неупередженості, зауважимо, що за загальним правилом всякий суддя, щодо неупередженості якого існують сумніви, повинен взяти самовідвід.

Об'єктивна неупередженість породжує питання, чи дозволяють, незалежно від поведінки судді, певні обставини, які можуть бути перевірені, підозрювати його в упередженості. Йдеться про ту довіру, яку суди в демократичному суспільстві повинні спочатку вселяти учасникам цивільного процесу. Коли в конкретній справі виникають сумніви в неупередженості судді, точка зору особи враховується, але вона не відіграє вирішальної ролі. Визначальним елементом є з'ясування того, наскільки побоювання зацікавленої особи є об'єктивно виправданими. Тому так важливо уникати, наприклад, ситуації, коли суддя, який працював раніше в прокуратурі і мав конкретне відношення до справи в рамках своїх службових обов'язків, бере участь в розгляді тієї ж справи в якості судді. У подібному випадку учасники процесу мають право побоюватися, що відсутні достатні гарантії неупередженості. Однак простий факт, що суддя вже приймав рішення у справі до початку процесу, не може сам по собі виправдовувати побоювання з цього приводу. Значення має характер і важливість заходів, які він міг прийняти.

Зазначимо, що концепції незалежності та об'єктивної неупередженості є тісно пов'язаними. Їх іноді важко відокремити один від одного, адже часто одні і ті ж факти свідчать про порушення обох вимог, а тому їх у більшості випадків доцільно розглядати разом.

Концепції незалежності та об'єктивної неупередженості суду тісно пов'язані між собою та, залежно від обставин, можуть вимагати спільного розгляду. Саме таким чином ЄСПЛ розглядав ці питання у справі «Олександр Волков проти України» [3].

Іншим аспектом неупередженості суду є питання висловлювань суддів, які розглядають справу заявника. Так, у справі «*Buscemi проти Італії*» (№ 29569/95, рішення від 16 вересня 1999 року) Суд зазначив, що від судових органів вимагається проявляти максимальну обачність щодо справ, які вони

розглядають, з тим щоб зберегти свій імідж як неупереджених суддів. Ця обачність повинна стримувати їх від користування пресою, навіть якщо їх провокують до цього. Цей обов'язок накладають високі вимоги правосуддя і підвищений характер повноважень суду. У зазначеній справі голова суду публічно зробив висловлювання, які вказували на те, що він уже сформував неприхильну думку щодо справи заявника до того, як він почав головувати у справі заявника. На думку ЄСПЛ, такі висловлювання були такими, що об'єктивно виправдати побоювання заявника щодо його неупередженості. Відтак мало місце порушення статті 6 § 1 Конвенції (пп. 64-69 рішення) [2].

Отже, у своїй прецедентній практиці ЄСПЛ розглядає питання саме особистої незалежності судді під час розгляду конкретної справи. У якості її гарантій можна розглядати: особливість призначення на посаду судді та звільнення з неї; тривалість та стабільність строку повноважень; неможливість усунення з посади; фінансове та соціальне забезпечення суддів; незалежність від зовнішнього впливу на суддю з боку інших суддів та судів вищих інстанцій, органів виконавчої та законодавчої гілок влади, а також сторін процесу; наявність зовнішніх атрибутів незалежності.

При цьому у практиці ЄСПЛ концепт незалежності суду набуває самостійного значення з огляду на специфіку його проявів у сфері цивільного судочинства. З огляду на дію принципу наявності зовнішніх атрибутів здійснення правосуддя в аспекті права на суд незалежність суду розглядається разом із вимогою його об'єктивної неупередженості, що свідчить про певне зрощення цих понять у практиці ЄСПЛ, їх аналогічність [4].

Неупередженість суду також є однією із вимог, що висуваються до судових органів у контексті п. 1 ст. 6 ЄКПЛ. Аналіз практики ЄСПЛ дозволяє говорити про бінарну природу неупередженості суду, оскільки ЄСПЛ виділяє суб'єктивний та об'єктивний критерії останньої.

Суб'єктивна неупередженість пов'язана із особою судді, з його особистими переконаннями. З цього боку судді повинні бути вільними від особистого упередженого ставлення до сторін.

Об'єктивна неупередженість стосується структурних питань організації складу суду та полягає у відсутності будь-яких законних сумнівів у тому, що її забезпечено і гарантовано судом. Для перевірки на об'єктивну неупередженість слід визначити, чи є факти, які не залежать від поведінки судді, що можуть змусити сумніватися у його неупередженості. Йдеться про ту довіру, яку суди у демократичному суспільстві повинні апіорно викликати в учасників цивільного процесу. Це означає, що процес відправлення правосуддя з точки зору стороннього спостерігача має сприйматися як неупереджений, і у громадськості не повинно бути жодних сумнівів щодо цього.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Комментарий к Конвенции о защите прав человека и основных свобод и практике ее применения / Под общ. ред. д. ю. н., проф. В. А.Тумановаи д. ю. н., проф. Л.М. Энтина. М.: Изд-во НОРМА, 2002. 336 с. URL: http://www.echr.ru/documents/manuals/Norma01/Norma_01.pdf (дата звернення 25 квітня 2019 р.)

2. Право на справедливий суд URL: <https://sudpraktika.wordpress.com/%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%8F-%D0%BF%D1%80%D0%BE-%D0%B7%D0%B0%D1%85%D0%B8%D1%81%D1%82-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2-%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B8/%D0%BD%D0%B5%D0%B7%D0%B0%D0%BB%D0%B5%D0%B6%D0%BD%D0%B8%D0%B9%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D1%83%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D1%81%D1%83%D0%B4/> (дата звернення 25 березня 2019 р.)

3. Справа «Олександр Волков проти України» (заява № 21722/11) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_947(дата звернення 15 квітня 2019 р.)

4. Цувіна Т. А. Незалежність суду у контексті практики Європейського суду з прав людини URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/10725/1/Cuvina_106-108.pdf. (дата звернення 01 травня 2019 р.)